

Голові разової спеціалізованої вченої ради
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
доктору психологічних наук, професору
О. В. Брюховецькій

ВІДГУК

*офіційного опонента, доктора психологічних наук, професора, завідувачки
кафедри психології Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка Кузікової Світлани Борисівни
на дисертаційне дослідження Кулаєвої Тетяни Валеріївни
«Психологічні особливості переживання самотності в дорослому віці»,
представлене на здобуття наукового ступеня
PhD у галузі психології, спеціальність 053 Психологія*

Актуальність теми дисертаційного дослідження. У складних умовах сьогодення вивчення психологічних особливостей переживання самотності набуває особливого значення. Ця проблема стала надзвичайно гострою для українців, зважаючи на велику кількість постраждалих та переміщених осіб у період широкомасштабної війни. Втрата домівки, соціального статусу та зв'язків із членами родини зумовлюють об'єктивну потребу і актуалізують соціальний запит суспільства стосовно дослідження конструктивного переживання самотності на всіх етапах дорослості. Необхідність здійсненого дослідження пояснюється і недостатньою кількістю наукових робіт, присвячених зазначеній проблематиці. З огляду на викладене дисертаційне дослідження Кулаєвої Тетяни Валеріївни, що має на меті теоретичне обґрунтування та експериментальне вивчення психологічних особливостей переживання самотності в дорослому віці, видається вельми актуальним.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації. Дисертаційна робота відрізняється достатньою

чіткістю і логічністю на всіх етапах її виконання – як на етапі обґрунтування наукового апарату дослідження, так і при викладенні розділів дисертації та її висновків згідно з визначеною метою та завданнями.

Дисертація має чітку структуру і складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, представницького списку використаних джерел та змістовних додатків.

У вступі надано відомості про актуальність і стан дослідження означеної проблеми, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, визначено наукову новизну і практичне значення отриманих результатів, наведено інформацію про їхню апробацію та впровадження.

У розділах дисертації логіка викладення матеріалу розгортається відповідно до завдань дослідження. Зокрема, результати теоретичного аналізу літератури згідно з першим та другим завданням дослідження презентовано в першому розділі дисертації «Теоретико-методологічні засади дослідження самотності в дорослому віці та особливостей її переживання». Ґрунтовний аналіз основних наукових підходів до дослідження проблеми переживання самотності в дорослому віці дозволив дисертантці зробити висновок про відсутність (через складність досліджуваного феномену) єдності поглядів фахівців на зазначений феномен. Відповідно авторка роботи, аналізуючи базові положення психоаналітичного, феноменологічного, соціологічного, екзистенційного, інтеракціоністського, когнітивного та інтимного підходів до вивчення проблеми самотності в контексті теми дисертації, пропонує комплексно визначити теоретико-методологічні засади дослідження. Особливо цінною в межах даного розділу є, на наш погляд, теоретична модель переживання самотності в дорослому віці та її складові на когнітивному, афективному та конативному рівнях, що описують як профіцитарний, так і дефіцитарний полюси переживання самотності і стають важливим підґрунтям для комплексного розвитку особистості.

У другому розділі дисертації «Емпіричне дослідження особливостей переживання самотності в дорослому віці» презентовано результати реалізації

третього завдання дисертаційного дослідження, які підтвердили теоретичні припущення дисертантки про нерівномірний розвиток складових самотності для значної частини досліджуваних.

При цьому виявлено низку особливостей переживання самотності дорослими особами залежно від деяких гендерно-вікових та соціально-демографічних характеристик, які відкривають перспективи нових досліджень з метою верифікації можливих причин виявлених явищ, а також зумовлюють доцільність їх урахування в процесі розвитку досліджуваних характеристик.

Слід зазначити, що дисертантка використала адекватні емпіричні методи (серед яких доволі велика кількість авторських адаптацій відомих зарубіжних методик) для діагностики рівнів розвиненості складових переживання самотності. Це дозволило емпірично підтвердити теоретичні напрацювання дисертантки.

У третьому розділі дисертації «Сприяння конструктивному переживанню самотності в дорослому віці у формувальному експерименті» наведено результати виконання четвертого та п'ятого завдань дисертаційного дослідження. Привертає увагу докладний аналіз основних груп проблем конструктивного переживання самотності в дорослому віці – передусім стереотипізація самотності як негативного та травмуючого переживання і гендерна стигматизація самотності в дорослому віці. Результати апробації авторської психологічної програми сприяння конструктивному переживанню самотності в дорослому віці, а також упровадження авторського спецкурсу на основі даної програми переконливо засвідчили її ефективність.

Висновки дисертації відображають основні здобутки теоретичної та емпіричної роботи дисертантки, розкривають ступінь розв'язання нею поставлених дослідницьких завдань і визначають перспективи подальших наукових досліджень в обраному напрямі.

У цілому дисертація Тетяни Валеріївни Кулаєвої виконана на відповідному до вимог науковому рівні, дисертантка виявила самостійність у розробленні актуальної наукової проблеми, здійснила продуктивний

теоретичний аналіз і отримала досить вагомі наукові результати, що характеризуються науковою новизною, теоретичним і практичним значенням.

Наукова новизна та теоретичне значення отриманих результатів.

Аналіз отриманих результатів дозволяє дійти висновку про те, що в даному дослідженні вперше розроблено теоретичну модель конструктивного переживання самотності в дорослому віці, яка утворена трьома складовими (когнітивною, афективною та конативною) і двома полюсами сприймання самотності людиною (дефіцитарним і профіцитарним), що містять у собі комплекс відповідних якостей; доведено статистично значущий зворотний зв'язок між рівнем конструктивного переживання самотності згідно з авторською моделлю та загальним рівнем самотності, визначеним за стандартно вживаними класичними опитувальниками; розроблено комплексну систему заходів, спрямованих на сприяння конструктивному переживанню самотності у дорослих з урахуванням їхніх особистісних властивостей, теоретично обґрунтовано психологічну програму сприяння конструктивному переживанню самотності в дорослому віці, апробовано та впроваджено її в освітній процес. Подальшого розвитку дістали положення про психологічні засади конструктивного переживання самотності дорослими людьми під час світових соціальних та економічно-культурних криз.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їх використання в освітній практиці, про що, зокрема, свідчать довідки про впровадження, наведені дисертанткою. Здобуті в дослідженні значущі емпіричні результати, використаний і розроблений психодіагностичний інструментарій, а також психологічна програма сприяння конструктивному переживанню самотності в дорослому віці можуть бути використані в системі психологічної служби закладів вищої освіти, а також широкими верствами населення, всіма, хто цікавиться психологічною самоосвітою. Розкриті психологічні тенденції та умови розвитку психологічних особливостей самотності можуть бути покладені в основу різноманітних спецкурсів і

тренінгів у системі підготовки майбутніх психологів. Отримані результати дослідження можуть бути застосовані в процесі викладання та вивчення психологічних дисциплін в системі підготовки фахівців (зокрема, майбутніх педагогів і практичних психологів у закладах вищої освіти) тощо.

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Кількість і обсяг опублікованих праць відповідає вимогам і свідчить про достатню апробацію основних положень дослідження. Зміст дисертації висвітлений у 13 одноосібних публікаціях, серед яких 3 статті у фахових виданнях України, включених до переліку, затвердженого МОН України, 1 публікація в зарубіжному науковому періодичному виданні (Чеська республіка), 9 публікацій у збірниках матеріалів і тез науково-практичних конференцій, 1 – програма спецкурсу. Аналіз змісту зазначених публікацій свідчить про достатню повноту викладу в них основних положень дисертації.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Можна констатувати відсутність порушень академічної доброчесності при викладенні результатів дисертаційного дослідження, наявність посилань за текстом дисертації на всі положення, що не є авторськими і задіяні як на теоретичному, так і емпіричному етапах дослідження. Ці висновки підтверджують результати перевірки рукопису дисертації Т. В. Кулаєвої за автоматизованою системою «UNICHECK».

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. У цілому позитивно оцінюючи проведене дисертаційне дослідження та отримані результати, вважаємо за доцільне назвати дискусійні положення та висловити зауваження і побажання до окремих результатів дослідження.

1. За результатами теоретичного аналізу літератури дисертантка виокремлює основні підходи до дослідження проблеми самотності, за узагальненням яких пропонує авторське розуміння змісту зазначеного феномену. Варто було б, на наш погляд, детальніше зазначити, які саме положення виокремлених підходів слугували базою дослідження.

2. Як позитивний факт відзначаємо методичну базу дослідження, що складалася з валідних зарубіжних методик в авторській адаптації та модифікації, статистична оцінка надійності яких засвідчила можливість їх використання в дослідницьких цілях. Йдеться, зокрема, про достатні значення коефіцієнта внутрішньої узгодженості α - Кронбаха коефіцієнта кореляції при розщепленні навпіл (Guttman Split-half). Разом із тим варто було б уточнити характеристики вибірки, на якій здійснювалися дані процедури.

3. В емпіричній частині дослідження йдеться про розподіл досліджуваних на групи згідно з переважаючими стратегіями долаючої поведінки, що дозволяють говорити про конструктивне переживання самотності. На наш погляд, даний висновок потребує більш детального обґрунтування.

4. Бажано було б прояснити гендерно-вікові особливості конструктивного переживання самотності у дорослих осіб, що виявлені за процедурою дисперсійного аналізу (с. 104–106).

5. На констатувальному етапі емпіричного дослідження визначено гендерно-вікові та соціально-демографічні особливості конструктивного переживання самотності у дорослих осіб, водночас не зовсім зрозуміло, як саме вони були враховані на етапі формувального експерименту.

Указані зауваження та побажання не знижують загальної позитивної оцінки проведеного дослідження, його теоретичної та практичної цінності як такого, що є завершеним, цілісним і самостійним, характеризується науковою новизною, теоретичним і практичним значенням.

Загальний висновок

Актуальність теми, самостійність і завершеність здійсненого дослідження, наукова новизна, теоретична та практична значущість отриманих результатів дає підстави для такого загального висновку. Дисертаційна робота Кулаєвої Тетяни Валеріївни «Психологічні особливості переживання самотності в дорослому віці» відповідає галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 Психологія та відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти

ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її авторка Кулаєва Тетяна Валеріївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 053 «Психологія».

Офіційний опонент –

доктор психологічних наук, професор,
завідувачка кафедри психології Сумського
державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка

Світлана КУЗІКОВА

